

Bokmeldinger

Kåre Heggen, Gunnar Jørgensen og Gry Paulgaard

De andre. Ungdom, risikosoener og marginalisering

Bergen: Fagbokforlaget, 2003

Denne boka er et verdifullt forsøk på å oppdatere vår kunnskap om ungdom i det som forfatterne kaller «utkantstrøk», med særlig fokus på risikoen for marginalisering. For veteraner i periferiforskning er det interessant at det aller meste av materialet er samlet inn på steder som på sekstitallet ville ha vært kalt «vekstsentra», og at sjølsyssetsetting og yrkeskombinasjon er helt uinteressante begreper i fortellingene. Stedene ser også ut til å ha alt som distriktsutbyggerne for 20–30 år siden mente var nødvendig for å holde på ungdommen – for Finnmarks vedkommende bortsett fra visse videregående skoletilbud.

Det som opptar forfatterne er først og fremst risikoen for at jenter og gutter skal bli stående utafør arbeidslivet, og/eller bli outsiders også på den måten at de kommer borti stoffmisbruk og kriminalitet, og kanskje heller ikke danner konvensjonelle familier. Men problemstillinga for den empiriske undersøkelsen spesifiseres noe trangere: Er de som avslutter utdanninga etter grunnskolen, mer utsatt for marginalisering enn andre?

Forfatterne bygger på ustrukturerte intervjuer, først og fremst med 105 ungdommer fordelt på Sunnmøre og Finnmark. 70 av dem hadde svært lite utdanning ut over grunnskolen, mens de 35 i kontrollgruppen var i ferd med, eller hadde gjennomført videregående utdanning.

De viktigste empiriske funnene er det lett å oppsummere: Risikoen for marginalisering – i flere betydninger – er større for dem som bare har avgangspapirer fra grunnskolen. Men sammenhengene er komplekse, og mellom- og bakenforliggende variabler stikker stadig hodet opp. De som ved tusenårsskiftet avslutter skolegangen tidlig, kommer fra heimer med lite «kulturell kapital». Tidlig skoleslutt kan altså ha en felles, bakenforliggende årsak: Foreldrene. Det høres jo plausibelt ut, men en må jo da også lure på hva som i så tilfelle er forskjellen på sentrum og periferi?

Noe av det sterkeste ved denne boka er at vi kommer så nær informantene som individer, og særlig gjennom gjengivelsen av deres utsagn. Forskerne har ikke nøydt seg med å klassifisere, telle og regne presenter, men gitt oss et visst innblikk i hva slags kategorier de utspurte bruker, og hva slags verdier de har.

Men jeg må tilstå at jeg aldri har hatt sans for bruken av dialekt i den skriftlige representasjonen av informantutsagn. Når både informanten og forskerne uttaler pronomenet «dem» ved hjelp av de samme lydene, kunne det være interessant å få greie på hvorfor ordet i informantutsagnet staves *dæm*.

Heggen, Jørgensen og Paulgaard bruker en god del plass på det problemet som fikk en så kostelig behandling av Lars Ove Seljestad på Sosiologforeningens vinterseminar i januar 2003¹. Er det særlig fruktbart å anta – som Giddens – at dagens ungdom «velger identitet fritt», mens foreldregenerasjonen mer passivt, automatisk og ureflektert overtok en sosialt konstruert identitet fra det lokale eller klassemessige fellesskapet? Forfatterne finner ikke mye støtte for Giddens' synspunkter i sitt materiale: «I hans teorier finner vi ingen kontekstuell forståelse av ungdoms identitetsdannelse. Identitetsdanning skal i stedet forstås i lys av abstrakte globale systemer snarere enn lokale særegenheter i oppvekstbetingelsene» (s.198). Og betydningen av lokale kontekster kommer godt fram gjennom sammenlikning av Søre Sunnmøres industristeder med fiskevær i Finnmark, en komparativ studie som utgjør en viktig del av boka. I «Vågen» er det et lokalt arbeidsmarked som gjør det attraktivt å utdanne seg for lokale karrierer. Stedet domineres av en stor middelklasse av funksjonærer og fagarbeidere, fotball, religiøs aktivitet og organisasjoner, som setter en standard som en liten minoritet «fra lavere sosiale lag» («Rampen»), ikke klarer å leve opp til. Men det store flertallet er sterkt utdanningsorientert og deltar i «sunne» aktiviteter.

I Finnmarksfiskeværret «Fjorden» går differensieringsprosessene i drastisk forskjellig retning, og forfatterne forklarer det med referanse til arbeidsmarkedet: De lokale jobbene er stort sett ufaglærte, middelklassen liten, og den som vil ta utdanning ut over grunnskolen må forlate heimlassen. Det skaper en helt annen kontekst for læring, andre rollemodeller og sterkere motivasjon både for å gå direkte fra grunnskolen til ufaglærte jobber, og til å utdanne seg bort fra lokalsamfunnet. Toleransen overfor avvik som ville ha stemplet avvikerer som «ramp» i Vågen, er langt større, men grensen går ved evnen og viljen til å stå stabilt i arbeid. Stoffmisbruk tolereres til en viss grad, men ikke om det diskvalifiserer misbrukeren for arbeidslivet. I slike tilfeller har de «fori fra Fjorden og går på gata i Oslo». Men det ekstremt harde rutinearbeidet i fiskeindustrien skaper rimeligvis også lokale «tapere», som heller ikke har gode muligheter andre steder, og som lett blir uføretrygdede eller sosialklienter. (Gjennom mediene hører vi også at ungdom i større fiskevær går i store buer utenom filetfabrikken, som de ser bort fra i sine yrkesvalg. Samtidig har myndighetene stengt ungdoms adgang til det vanligvis attraktive sesongfisket med mindre båter).

Som helhet utgjør boka en klar og entydig dokumentasjon av at det er lokale forhold som betyr mest for ungdoms karrierer – gitt det vel utbygde skolesystemet i hele landet. Men denne anmelderen har lett forgyves etter

eventuelle forskjeller mellom urbane og rurale marginaliseringsruter og årsaker, og forfatterne kunne kanskje mer eksplisitt ha konkludert med at i alle fall det *de* kaller «utkantsamfunn» nå synes å være «urbanisert» med hensyn til ungdoms karrieremønster. Vågen har mer til felles med småbyer, og Fjorden med ensidige industristeder, enn disse to «bygdene» har med hverandre. Og variasjonsbredden er større enn det framgår av denne boka: Fra spredt-bygde fjordområder i Nord-Norge har jo Ragnar Nilsen dokumentert andre, vesensforskjellige karrieretyper, der levedyktige hushold etableres gjennom gradvis akkumulering av nisjer i naturressurser og arbeidsmarked².

Når en som anmelderen har undersøkt utkantungdoms karrierer i tidligere faser (1960-tallet), er det slående at bygdesamfunn ser ut til å ha tapt sin kapasitet for å akkomodere «tilkortkommere», dvs. gi en viss plass for folk som vil ha vært marginaliserte i moderne bysamfunn. Det var ikke bare slik at mange av dem klarte å hevde sin plass i det gammeldagse arbeidslivet, om bord eller på land, i alle fall innen husholdsorganisert økonomisk virksomhet. Det var også plass for «bygdetullinger», som aldri ville kunne fungere i en ordinær jobb, men som kunne gjøre nytte for seg på fiskebruket når store mengder sei skulle sperres og henges på hjell³. Det er naturligvis ikke bare endringene i arbeidslivet som har gjort slutt på dette, men også forbedringene i sosialhjelp- og trykdesystemene. Men nye og mer problematiske versjoner av dette karrieremønsteret ser ut til å dukke opp, uten at det er systematisk behandlet i denne boka: Tone Magnussen har skissert «Hillbilly»-tendenser i ei Nordlandsbygd, der unge menn som bare kan få «innvandrerjobber» i storbyen, tilpasser seg et liv som parasitter på foreldrene – kombinert med småjobber på det svarte markedet⁴.

Det er kanskje slik at Bygde-Norge i løpet av den siste mannsalderen er gått over fra å være en problem-løser til å bli en problem-skaper for vårt felles samfunn? Det vi i alle fall må slå fast, også med støtte i denne boka, er at sosiale problemer i periferien henger uløselig sammen med utviklingstendenser i sentrum og storsamfunnet, selv om forfatterne ikke har gitt seg i kast med den oppgaven å spesifisere disse sammenhengene.

Ottar Brox

Noter

1. Innlegget, «Frisatt eller forankra», er trykt i *Sosiolognytt*, nr. 2/2003.
2. Bl.a. i *Fjordfiskere og ressursbruk i nord*. Ad Notam Gyldendal 1989.
3. Mine undersøkelser av ungdoms karrierevalg er publisert i *Avfolking og lokalsamfunnsutvikling i Nord-Norge*, rapport fra Sosialantropologisk Institutt, Univ. i Bergen 1971, og oppsummert i *Nord-Norge: Fra allmenning til koloni*, Universitetsforlaget 1984, kap. 8. En lettlest versjon finnes i *Kontrast* nr. 1/1967.
4. Publisert i Åsbrenn (red): *Opp og stå, Gamle Norge*, Landbruksforlaget 1996.

Fredrik Engelstad og Guro Ødegård (red.)

Ungdom, makt og mening. Makt og demokratiutredningen 1998–2003
Oslo: Gyldendal Akademisk, 2003

Har ungdom fått mer makt enn tidligere, eller er det bare tilsynelatende at ungdom dominerer det offentlige rom? Dette spørsmålet skal bokens 14 artikler besvare. Redaktørene introduserer temaet for boken og oppsummerer avslutningsvis hva artiklene kan fortelle om ungdommens makt i dagens samfunn. Både ungdom og makt kan forstås på mange måter, og redaktørene redegjør for hvilke forståelser som er lagt til grunn i boken.

Det hevdes at ungdom i senmoderne samfunn er blitt et mantra. Ungdommeligheten dyrkes av både barn og voksne. Likevel er det noen trekk ved unge menneskers livssituasjon og posisjon i samfunnet som gjør at de kan sies å utgjøre en egen kategori. De omgås i stor grad jevnaldrende, og de er under utdanning. De er i sterkere grad enn både før og senere i livsløpet i en overgangsfase. De er i endring både som individer og som kollektiv. Alt dette gjør at individer i et visst alderspenn i noen henseender kan betraktes under ett.

Makt bestemmes ut fra Weber/Dahl og Foucault. Kriteriet for å bedømme om makt utøves, er at A kan få B til å gjøre som B ellers ikke ville ha gjort. Med henvisning til Foucault gjøres makten allestedsnærværende som handlinger som påvirker andre handlinger. Kort sagt: Makten er like mangfoldig som relasjonene mellom aktørene.

Den vide ungdomsforståelsen og et omfattende maktbegrep favner bredden i artiklene i boken som er avgrenset til fire arenaer: Skolen, politikken, informasjonssamfunnet og ungdomskulturen. Artiklene er nokså ulike. Noen har hovedvekt på empiri, mens andre er mer teoretisk anlagt. De teoretisk reflekterte artiklene er også forskjellige i forhold til hva slags teoritilfang som benyttes. Noen benytter teorier som er spesifikke for emnet, mens andre trekker inn de mer omfattende teoriene om de senmoderne samfunn. Det er også forskjeller i hvordan teori brukes. I de fleste artikler brukes teoriene til å avklare begreper og forankre funnene som gjøres, mens noen få artikler inneholder mer inngående diskusjoner av teoriene. Disse forskjellene gjør at det blir noe vanskelig å danne seg en oppfatning av makten som ungdommen har i dagens samfunn, noe som redaktørene bøter på i et avsluttende kapittel.

Artiklene om skolen tar opp demokratiopplæring, elevmedvirkning og hvordan elever og studenter opplever møtet med læringsinstitusjonene. Rolf Mikkelsen og Dag Fjeldstad viser i sin artikkel at elevenes demokratikunnskaper er gode, men at skolen i liten grad greier å trekke elevene med i skolens virksomhet. Guri Mette Vestby påpeker at skolen er påvirket av de generelle demokratiseringsprosessene i samfunnet når det gjelder bruker-

medvirkning, men at skolen ikke sammenligner seg med andre arenaer hvor ungdommen er aktører. Det blir to debatter om medvirkning – én om elevenes medvirkning i skolen og én om unge menneskers medvirkning på andre arenaer. Vestby mener det vil være viktig for unges innflytelse og medvirkning at perspektivene fra de to arenaene integreres. Irene Andreassen beskriver de unges møte med læringsinstitusjonen. Hun reiser spørsmål om hva slags innflytelse elever og studenter kan få i institusjoner der mye er fastlagt. Her ligger det en spenning mellom politiske målsettinger om ansvar og deltakelse på den ene siden og på den andre siden læringsinstitusjonenes primær oppgave som er nokså klart regulert i regelverk og planer.

Ungdommens politiske deltakelse har vært et tema i samfunnsdebatten. I artiklene om ungdom og om frivillige organisasjoner tar Hilde Lidén, Karl Henrik Sivesind og Guro Ødegård for seg arenaer der ungdom kan lære seg å praktisere demokratiet. Lærdømmene som de unge kan få med, vil her være påvirket både av tilretteleggingen og av endringer i organisasjonslivet. Endringene kan tyde på at færre unge enn tidligere får praktisk skoleing i demokrati. En bekymring som mange voksne i ansvarlige posisjoner har gitt uttrykk for, er at valgdeltakelse blant ungdom er lav. Frode Berglund nyanserer grunnlaget for bekymringen ved å vise at ungdommens politiske engasjement i valg har vært relativt lav lenge. Valgdeltakelsen synes å ha mer å gjøre med sosialisering enn med alder.

Artiklene om ungdom i informasjonssamfunnet viser nye muligheter til innflytelse og tendenser til at maktforholdet mellom generasjonene forrykkes. Utviklingen er imidlertid tvetydig. Nye muligheter går sammen med press, påvirkning og begrensninger av de unges handlingsvalg. Ola Erstad og Tore Slåtta påpeker at teknologien kan gjøre ungdom til en kreativ kraft, samtidig som denne kreativiteten er underlagt den nye økonomiens logikk. Anita Broch tar for seg reklamenes makt og drøfter innflytelse og mulige tiltak som kan holde denne makten i tømme. Mobiltelefon har blitt et utbredt kommunikasjonsmiddel blant ungdom, og Rich Ling og Birgitte Yttri drøfter hvordan endringer i kontrollen over telefonen har påvirket maktforholdene mellom foreldre og barn og mellom jevnaldrende. Heller ikke her er maktendringene entydige i retning av de unge, også foreldrene kan ha økt sin kontroll gjennom økte muligheter for kontakt. Mobiltelefonen er også omgitt av ritualer, og den er markør for gruppetilhørighet og ritualer.

Ungdomskulturen er mangfoldig og flertydig. Olve Krange og Ketil Skogen skriver om unge jegere som yter motstand mot urban modernisering, men som også selv har elementer fra et samfunn som er ganske forskjellig fra det deres fedre og bestefedre vokste opp i. Monica Rudberg tar for seg unge jenters makt og avmakt i spenningen mellom frigjøring og kjærlighet.

Inger Lise Lien drøfter innvandrerdoms identitetsprosjekt i det liberale, postmoderne norske samfunn. Her er det også spenninger mellom frigjøring og tradisjonelle bånd. Berit Bringedal og Oddgeir Osland retter oppmerksomheten mot kjedsomheten. Ungdom snakker mye om kjedsomhet, og artikkelforfatterne drøfter fenomenet i forhold til makt og avmakt. De påpeker at ungdomstilværelsen er bundet av institusjonelle ordninger samtidig som den også er institusjonelt fristilt. I et en slik kontekst kan det være vanskelig å finne mening og skape seg et meningsfylt liv. Både det bundne og det fristilte kan bidra til kjedsomhet, en kjedsomhet som uttrykker avmakt. Jon Rogstad reflekterer i sitt essay over hva det vil si å være opposisjonell i dag. Og han ender opp med å antyde at det mest opprørske kanskje er å være streit, selv om det kan være vanskelig å vite.

Redaktørene gir leserne god hjelp til å sette artiklene inn i en sammenheng. De senmoderne teoriene blir imidlertid ofte for generelle til å gi så veldig mye innsikt. Det er også tilfellet i avslutningskapitlet. Frigjøring fra tradisjoner, sosiale bånd og strukturer blir konfrontert med kunnskapen at ungdommens valg i noen grad følger de tradisjonelle, klassebaserte mønstre. Denne spenningen er ikke bare et senmoderne trekk, men et trekk ved moderniteten som sådan. Derfor ville det være interessant, når temaet først bringes på bane, å få en drøfting av hva det spesifikke senmoderne skulle være, og i hvilken grad slike senmoderne trekk kunne finnes blant norsk ungdom. I noen av artiklene er det ansatser til dette, men her trengs det mer grunnleggende diskusjoner om tilnærminger som er utbredt i ungdomsforskningen, men som ofte blir for generelle. Boken gir god oversikt over viktige sider ved tilværelsen til norsk ungdom, men får vi svar på om ungdom har fått mer makt? Redaktørene peker på at de unges formelle makt har økt. Likevel er nok samfunnet mest innrettet på dem som har levd en stund. Men, som redaktørene understreker: Ungdom lever i samfunnets randsone og beveger seg i skjæringsflaten mellom autonomi og kontroll. Kanskje er dette et nødvendig kjennetegn ved ungdommen, og for at samfunnet skal kunne reflektere over seg selv, som er et trekk som ofte sies å prege et senmoderne samfunn.

Halvor Fauske